

BATI'NIN “MEDENİLEŞTİRME MİSYONU”, İMPARATORLUK VE AFGANİSTAN

Dr. Ersin Doyran

Referans için: Doyran, Ersin. “Batı'nın 'Medenileştirme Misyonu', İmparatorluk ve Afganistan”. İNSAMER Analiz. 06.09.2021.

 Analiz

Afganistan, küresel imparatorluk ile yeni sömürgeci arzu ve hırsların son kurbanı oldu. 15 Ağustos 2021 tarihinde, Afganistan'ın uzun bir süreç ve siyasi pazarlıklar sonunda ikinci kez seçilmiş cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeyi sessizce terk etmesinden saatler sonra, Taliban güçleri ellerinde uzun namlulu silahlarıyla Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na girerek orada bulunan harika sanat eseri tabloların ve uluslararası basın önünde zafer pozları verdiler. ABD'nin çekileceğini açıklamasının ardından, birkaç hafta içerisinde, Afganistan'ın bütün büyük ve önemli kentlerini ve nihayet başkent

Kâbil'i ele geçiren Taliban güçlerine göre, böylece 20 yıllık “Afganistan Savaşı” sona ermiş ve Amerika yenilerek ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştı. Aslına bakılacak olursa Afganistan'daki gelişmeleri takip edenler için Taliban'ın bu “süratli” ilerleyişi hiç de öngörülemez bir şey değildi. Silahlı Taliban güçleri 2013-2014 yıllarından itibaren ülkenin özellikle kırsal kesimlerinde kontrolü ele geçirmeye başlamıştı ve Batı tarafından desteklenen merkezî Afgan hükümeti giderek daha dar bir alanda varlığını ve görünürlüğünü sürdürmeye çalışmaktaydı. Diğer yandan ABD'de Trump

dönemiyle birlikte adına “Afgan Barışı” denilen ama merkezî Afgan hükümetinin anlaşılmaz bir biçimde ve ısrarla dışlandığı bir süreçte, Amerikan yönetimiyle Taliban arasında Katar’da üst düzey denilebilecek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Amerikan işgalinin özellikle ikinci 10 yılında yaşanan gelişmeler dikkatli bir gözlemci için ciddi soru işaretleri ve elbette ülkenin geleceği adına birtakım sorunlar barındırmaktaydı. Asya’nın kalbinde oynanan büyük tragedyada son perde açıldığında ya da bir başka ifadeyle Amerika’nın 11 Eylül sonrası bölgede yürüttüğü “teröre karşı savaş” (war on terror) cephesinde son aşamaya gelindiğinde, “terör” karşısındaki güçlerin nihai zaferini ilan etmesi beklenirken birden bire en başa, 20 yıl öncesine dönüldü. Ancak daha da ilginç ve ironik olanı şu ki, tüm bunlar daha henüz Amerikan askerleri Kâbil’de iken onların gözü önünde, sanki normal bir devir teslim töreni yaşanıyor muşcasına gerçekleşti. Taliban’a göre ise “iktidarın (asıl sahiplerine) barışçıl bir biçimde transferi” böylece gerçekleşmiş oldu. Hem de işgalci düşman askerlerinin nazarları/nezareti altında! Öte yandan bir Rus resmî kanalında Taliban’ın Kâbil’e girişi rahatlıkla İslam Peygamberi’nin ve Müslümanların 630 yılında Mekke’yi fethine benzetilebilmekteydi!

Afganistan coğrafyası, insanlık tarihi boyunca bütün bir Afro-Avrasya ökümeni içerisinde

farklı bölgesel kuşakların buluştuğu, etkileşime geçtiği ya da sert mücadeleler verdiği stratejik bir kavşak noktası olarak Asya’nın tam kalbinde yer almaktadır. Bu nedenle modern zamanlarda da emperyal ve sömürgeci güçlerin ilgi odağında olmaya devam etmiştir. 19. yüzyıl sonlarında İngiliz İmparatorluğu’nun bölgedeki sömürge siyasetiyle bağlantılı olarak Hint-Afgan sınır hattı, önemli oranda etnik Afgan (Peştun) nüfusu bugünkü Pakistan tarafında bırakacak şekilde çizilmişti. Afganistan 1919 yılında bağımsız bir siyasi yapıya kavuşsa da özelden bu sınır hattının, daha genelde ise Batılı güçlerin ülke üzerindeki etkisi Afgan siyasetinde belirleyici olmayı sürdürdü. Ancak belki bundan da önemlisi, Batılı kolonyalist bakış açısının en temel unsurlarından biri olan “medenileştirme misyonu”nun (vazife-yi temeddün/La mission civilisatrice) bizatihi kendisiydi. Batı’nın kendi dışındaki dünyaya müdahalesinin ve bunu gerçekleştirirken başvurduğu tüm emperyal(ist) araç ve yöntemlerin arkasındaki esas meşruiyet kaynağı, bu misyonun kendinden menkul varlık gerekçesiydi. En basit ifadeyle “medeni Batı” dünyanın diğer kısmı karşısında ahlaki bir sorumluluk/yük (white man’s burden) taşıyordu: Medeniyet(!) götürmek, medenileştirmek(!)...

Avrupalı imparatorluklar 19 ve 20. yüzyıllarda önce dinî misyon ve okullar,

hemen ardından da bir dizi “bilim adamı” -özellikle antropologlar, filologlar, arkeologlar, tarihçiler ve tabii ki genel itibarıyla oryantalistler- aracılığıyla sömürge coğrafyalarında etkisi kendilerinden sonra da uzun süre devam edecek bir kültürel hegemonya yaratmayı başardılar. Tüm bu sayılan unsurlar Batılı “medenileştirme misyonu” doğrultusunda kendilerine tanınan geniş ve özerk bir alan içerisinde çalışırken, sömürgeleştirilen üzerinde bir yandan Avrupalı hükümlarlığın (sovereignty) tesisini güçlendirdiler diğer yandan da sömürgeleştirilenin geçmişe ait egzotik, orada öylece keşfedilmeyi bekleyen bir nesne gibi fantezileştirilmesine giden yolu açtılar. [1]

Ardında büyük bir enkaz bırakan İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra diğer pek çok şeyle birlikte sömürgeci-sömürgeleştirilen ilişkisi de yeni ve karmaşık bir kalıp içerisinde varlığını sürdürdü. Avrupalı imparatorluklar nüfuz anlaşmaları yoluyla geri çekilirken onların bıraktığı boşluğu ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan paylaşım mücadelesi ve rekabet doldurdu. Güney(doğu) Asya bu rekabet çerçevesinde stratejik açıdan öne çıkan bölgelerden biri oldu. Uzun süren ve Amerikan İmparatorluğu için bir bataklığa dönüşen Vietnam sonrasında Afganistan yeni bir cephe olarak açılırken belki çoğu kimse bu cephenin günümüze kadar sürecek büyük bir trajedi doğuracağını tahmin etmiyordu.

Neticede Soğuk Savaş sona erecek ama “Afgan Savaşı” bir türlü sona ermeyecekti.

Afganistan, 1979’da Sovyetlerin resmen müdahalesinden sonra kapitalist Batı için yeni bir sıcak paylaşım cephesi olarak açıldı. Sovyetlere karşı savaşan Afgan mücahitlerin arkasında, silahlar ve diğer her şey bir yana, koca bir liberal Batı medya ordusu durmaktaydı. Batı’nın “medenileştirme misyonu” elbette sona ermemiştir; ama şimdilik bu misyonun Afgan mücahitler eliyle gerçekleştirilmesi planlanmaktaydı! 1989’da Sovyetler Afganistan’dan çıkarıldı ancak “İmparatorluk” bütün haşmetiyle artık oradaydı. Ne var ki süper güçler arasındaki bu rekabetin -istenen veya istenmeyen ya da kullanışlılığı konjonktürel olarak değişen- bir çocuğu ortaya çıktı: Taliban. 11 Eylül sonrasında Anglo-Amerikan koalisyonu bu bahaneyle neredeyse bütün dünyanın desteğini ardına alarak rahatça Afganistan’ı işgaledebilecekti. Bu defa eski medenileştirme misyonu bir Haçlı ruhuyla (ABD Başkanı George W. Bush ve İngiltere Başbakanı Tony Blair’in neo-empyralist söylemlerini hatırlayınız!) yeniden canlandırılacak; buna ilaveten tüm o eski oryantalist fanteziler tekrar diriltilecekti. Afganistan bu “yaramaz ve vahşi çocuk”tan kurtarılacak; en ücre noktalara kadar medeniyet ve demokrasi taşınacak; bu arada belki de en önemlisi “eve kapatılarak burkaya sokulmuş” olan

Afgan kadını özgürleştirilecekti. Zaten onlar da bu “aydınlanmış yabancı kurtarıcılarını” sabırsızlıkla ve heyecanla beklemekteydi. Bu nedenle Amerika’nın ve dönemin İşçi Partisi lideri Tony Blair başbakanlığındaki İngiltere’nin Afganistan ve aynı şekilde 2003 yılındaki Irak- işgaline en büyük desteği veren gruplardan biri de liberal feminist gruplar olmuştu.[2] Demokrasi ve feminizm araçsallaştırılarak emperyal arzu ve fantezilerin emrine verilmişti. Pankaj Mishra’nın hatırlattığı üzere,[3]

Hannah Arendt 1940’larda “beyaz adamın yükü ya ikiyüzlülüktür ya da ırkçılıktır” diye yazmaktaydı. Afganistan son yarım yüzyıl boyunca bu yük altında oldukça ezildi. Bugün beyaz adam Afganistan’dan çekilirken acaba kendine yüklediği tarihsel “medenileştirme misyonu”nu terk mi ediyor dersiniz? Öyle görünüyor ki bu misyonun taşınması ve sürdürülmesi, beyaz adamın yine kendisinin yarattığı “aynadaki düşman” vasıtasıyla daha ekonomik ve belki de daha kolay olacak. Beyaz adam bu rasyonel güdüyle hareket ediyor. En azından şimdilik...

SON NOTLAR

1. Kuşatıcı bir çalışma için bk. Meyda Yeğenoğlu, *Colonial Fantasies: Towards a Feminist Reading of Orientalism* (Cambridge University Press, 1998).

2. Genel olarak bu konularda öncü çalışmalar yapmış olan müteveffa sosyal antropolog Saba Mahmood'un (1962-2018) ilgili üç yetkin ve ufuk açıcı makalesini burada paylaşıyorum:

-Mahmood, S. (2006). "Retooling Democracy and Feminism in the Service of the New Empire". *Qui parle*, 16(1), 117-143.

- Mahmood, S. (2009). "Feminism, democracy,

and empire: Islam and the war on terror". In *Gendering Religion and Politics* (pp. 193-215). Palgrave Macmillan, New York.

- Hirschkind, C. and Mahmood, S. (2002). "Feminism, the Taliban, and Politics of Counter-Insurgency". *Anthropological Quarterly*, 75(2), 339-354.

3. Pankaj Mishra, "Imperial Fantasies Fueled the Afghan Tragedy", *Bloomberg Opinion*; <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-08-29/beltway-fantasies-fueled-afghanistan-tragedy> (31 Ağustos 2021).